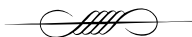

PIRÓTH ILDIKÓ

Egy birodalom áldozata

Avagy hogyan büntette meg Róma Rhodost?

A Római Birodalom történetében a Kr. e. II. század a példastatuálások korszaka. Ennek a politikának az áldozata, elszenvedő alanyai jellemzően a gazdag kereskedőállamok voltak. Ez a fajta irányvonal Kr. e. 146-ra csúcsosodott ki, amikor a római seregek a harmadik pun háború keretében letörölték a térképről Karthagót. Ugyanebben az évben egy másik város-állam is hasonló sorsra jutott. Az achai szövetség szétverését követően bosszúból ugyanis Korinthost is a földdel tették egyenlővé. Ez a történet azonban nem itt kezdődött.

Majdnem húsz évvel korábban egy másik gazdag kereskedőállam kis híján a fenti két város sorsára jutott, ámde hosszas vezeklésének köszönhetően „csupán” a jelentéktelenség homályába veszett. Ez az állam Rhodos. Két évszázados kemény munka árán a régió komoly tengeri és kereskedelmi hatalmává vált, majd egy apró, jelentéktelennek tűnő hiba miatt egy gazdaságilag jelentéktelen ponttá zsugorodott az Égei-tenger szigetvilágában. Azért is különös e hajós nép sorsa, mert Karthagótól és Korinthostól eltérően nemhogy átvészelte a birodalom haragjának tombolását, de végül képes volt egy eszmei értékét tekintve felbecsülhetetlen értékű kultúrközponttá válni.

Róma keleti politikája és a Rhodos–Róma kapcsolat előzményei

RÓMA KELETI POLITIKÁJÁNAK ÁLTALÁNOS IRÁNYVONALAI

Ha felvázoljuk egy birodalom külpolitikájának fő vonásait, célszerű először a célok mögött meghúzódó alapvető motivációs tényezőket górcső alá venni. Ezek vizsgálatát rendszerint a körülmények, tehát a történelmi háttér megvilágításával érdemes kezdeni.

A Kr. e. III. század elejére Róma már elindult a birodalommal való útján, hatalma Dél-Itáliában megszilárdult.¹ Ezáltal tehát létrejött egy stabil hátország, melynek köszönhetően lehetővé vált, hogy az egyre erősödő állam a Földközi-tenger medencéjének más irányába is terjeszkedjen. Míg történészek még vitatkoznak arról, hogy Róma a Kr. e. III. században defenzív volt-e – tehát csak az olyan fejleményekre reagált, amelyek szemmel láthatóan biztonságát veszélyeztették –, addig a Kr. e. II. századra már egyértelművé vált, egyre inkább kidoroborodott külpolitikájának agresszív jellege.² Ennek alátámasztására nem kell túl meszszire mennünk, elegendő, ha csupán Karthago mindenki által közismert példáját említjük. A Római Birodalom számára sohasem került különösebb fáradságba néhány jó ürügyet kitalálni. Szentül hitték, hogy ők csak és kizárólag „bellum iustumot”, azaz igazságos háborút viseltek. Ezt nem mulasztották el minden egyes konfliktusban kihangsúlyozni.

Róma keleti politikájának tekintetében sem más a helyzet. Mivel keleten az egyes birodalmak közötti ellentétek, rivalizálások és kölcsönös bizalmatlankodások következtében a megosztottság optimális feltételeket teremtett a római expanzió számára, a birodalom nem restellte kihasználni a kínálkozó alkalmakat.

Róma és a hellenisztikus utódállamok érdekei nagyon hamar összeütközésbe kerültek egymással. Ebben az időben a római politika egyrészt ugyanis arra irányult, hogy miután nyugaton Karthagót már legyőzte, Keleten is megakadályozza egy hegemon nagyhatalom kialakulását. Ugyanakkor a kereskedőkörök erősödő nyomása miatt új és gazdag területekre akarták kiterjeszteni hatalmukat. Semmi kétség afelől, hogy amikor Róma első ízben tűnt fel Keleten, a hellenisztikus világ egységének már jó ideje nyoma sem volt.³

A Kr. e. III–II. század fordulójára a keleti expanzió legitimációs alapját is kidolgozták. Az új külpolitikai doktrína nem volt más, mint a „görög városállamok felszabadítása”. A senatus ugyanis már a III. Antiochos elleni háború megindításakor, tehát Kr. e. 192-ben proklamálta, hogy minden ázsiai görögnek szabadnak kell lennie. Zárójelben tegyük hozzá, hogy Antiochos számára ez persze értelemszerűen elfogadhatatlan volt. Ez az aktus tehát már önmagában is provokációnak minősíthető Róma részéről. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy mindezt a jövőbeni római terjeszkedés igazolására kívánták felhasználni. Éppen ezért fontos megjegyezni, hogy ezt a doktrínát azonnal fel is adták, amint legyőzték Antiochost, hiszen többé már semmi hasznuk nem származott belőle.⁴ A senatus ezzel azonban nem tett mást, minthogy a klasszikus „oszd meg és uralkodj” elvet alkalmazta.

Mintegy húsz évvel később, amikor a rómaiak bejelentették a háborút Perseus makedón király ellen, szintén nem volt különösebb indokuk. Perseus szinte minden eszközzel el akarta kerülni a háborút, de erre semmi esélye sem volt. A karthágóiak is hasonló sorsra jutottak Kr. e. 149-ben. Tagadhatatlan tehát, hogy a római politika a második pun háború végére agresszívra vált, s a Philippos és Antiochos feletti győzelem után lehullt a lepel Róma külpolitikájának támadó jellegéről.⁵ A római külpolitika célja tehát az volt, hogy a hellenisztikus Keleten potenciális veszélyforrást jelentő, a jövőben esetleg kellemetlenné váló államokat időben semlegesítse. Az ilyen formációkat rendszerint szisztematikusan likvidálta. Az eredmény az lett, hogy minden nagyobb hellenisztikus államot, akár köztársaság, akár királyság volt, felszámoltak, tehát a csatlósállam szerepére kényszerítettek, vagy a továbbiakban teljesen jelentéktelenné tették őket.⁶

Rómát azonban nem csupán biztonságpolitikai célok motiválták. Nem szabad megfeledkezni a római imperializmus gazdasági mozgatórugóiról sem. Nem teljesen véletlen, hogy a fentebb említett három polis – Karthagó, Korinthos és Rhodos is – legalább részben gazdasági okokból lett likvidálva, illetve teljesen háttérbe szorítva. Semlegesítésükkel tehát Róma nem csekély gazdasági helyzeti előnyre tett szert.⁷ A római külpolitikának van egy másik, számunkra sokkal érdekesebb vetülete: a büntetés és jutalmazás politikája. A példa-statuálás igen gyakran alkalmazott eszköz volt Róma kezében. Ennek lényege pedig legkevésbé sem a bűnös bűnhődéséről szólt. Üzenete alapvetően az elrettentés volt.

A jutalmazási politika sem volt kevésbé céltudatos technika. Ezzel a módszerrel számos államot tudott a birodalom morálisan magához láncolni azért, hogy a jutalmazottat egyszerűen a lekötelezettjévé tette. Erre a későbbiekben is érdemes odafigyelni, különösen Rhodos kapcsán.

Látható tehát, hogy Róma viselkedését alapvetően politikai megfontolások határozták meg, ezeknek pedig a jogi és erkölcsi kérdések teljes mértékben alárendelődtek. A módszer, amivel a senatus a Kr. e. II. században kézben tartotta a nemzetközi ügyeket és irányította a külpolitikát, megmutatta, hogy Róma abszolút tudatában van fölényének.

Rhodos gazdasági és politikai jelentősége

Rhodos szigetének legalapvetőbb jelentősége abban áll, hogy stratégiai pozícióban fekszik a Földközi-tenger keleti medencéjében. E sziget ugyanis Görögország és a Földközi-tenger keleti partja, tehát az Egyiptom és Ciprus között végighúzódnó vízi útvonalon feküdt, ami tekintve a kor hajózási feltételeit, akkoriban megkerülhetetlen közlekedési csomóponttá tette. A rhodosi állam a három régi város, Lindos, Kameiros és Ialysos összefogásával alapult meg Kr. e. 408/407 körül.⁸ A sziget lakói természetesen kihasználták ezt a páratlan földrajzi adottságot, és rövid idő alatt fontos kereskedelmi központtá tették államukat.

Már a Kr. e. IV. századtól élénk gabonakereskedelem bontakozott ki a Bosporusi Királyság és Athén között. Rhodos nagyon hamar bekapcsolódott ebbe az üzleti vállalkozásba, és rövidesen a gabonakereskedelem központjává vált. Olyannyira, hogy még az olyan nagy gabonaexportőr országokból is, mint Egyiptom, Ciprus, Szicília és Apulia, ide érkezett a gabona, és csak innen került végül a fogyasztókhoz. Emellett persze más árukkal is kereskedett, beleértve saját hazai iparának produktumait is, vagyis a bort és az amphorákat.⁹ A Kr. e. III. század közepe és a II. század vége között Alexandria és a Fekete-tenger medencéje fontos felvevőpiaca volt a rhodosi amphoráknak.

Az élelmiszerek és stratégiai áruk importjában egyértelműen kimutatható az államérdek. Mivel hajóépítésre alkalmas faanyag nem állt rendelkezésre, Rhodos teljes mértékben ennek importjától függött. Emellett a sziget gazdasági függősége a gabona-behozatal tekintetében is tetten érhető. Munkaerő-problémáik azonban valószínűleg nem voltak, hiszen bizonyított tény, hogy a rhodosi gazdaság rabszolga munkaerőt is alkalmazott.¹⁰

Mivel Rhodos a tengeri kereskedelemnek köszönhette gazdagságát, természetesen elemi érdeke volt, hogy elhárítson minden olyan akadályt, ami kereskedelmének folyamatosságát és forgalmát zavarja. Éppen ezért, különösen a Kr. e. III. század közepétől, elsősorban rá hárult a feladat, hogy biztosítsa a tengerhajózás biztonságát a térségben.¹¹ Ennek jelentőségét különösen megnöveli, hogy az Égeikum ideális feltételeket nyújtott a kalózkodáshoz,¹² ami egy időben nagyon elharapózott a régióban. Ennek megfékezésére csak egy hatékony tengeri rendőrség volt képes, márpedig megfelelő nagyságú és minőségű haditengerészeti flottával kizárólag Rhodos rendelkezett, így hát érthető, hogy neki jutott a feladat.

Az Égei-tenger többi szigetállama számára, ha biztonságban akarták tudni kereskedelmi flottáikat, akkor a legkézenfekvőbb megoldás a rhodosi protektorátus vállalása volt. Mindez végül egy Rhodos által irányított szövetségi rendszer kialakulásához vezetett.

Ebben a vonatkozásban a második makedón háborúban, tehát Kr. e. 200–196 között alapvető változások történtek. A Szigetlakók Szövetségét¹³ újjászervezték, ami megfelelő alapot nyújtott Rhodos számára, hogy megerősítse jelenlétét az Égeikum nyugati részén. A Szigetlakók Szövetségéhez lényegében csak kisállamok tartoztak. Az általuk kiállított szövetséges flotta tehát értelemszerűen nem képviselt komoly erőt. A rhodosiak számára persze inkább az volt a fontos, hogy megtartsák ezen államok kikötőihez való hozzáférésüket. Ez a tengeri rendfenntartó funkció optimális lehetőségeket kínált a sziget számára hatalmi potenciáljának érvényesítésére és növelésére. A gyengébb államokkal szemben a „kalózok elleni harc” legitimálta Rhodos igényét a szövetségben belüli vezető szerepre, de ugyanakkor ez tökéletesen alkalmas volt politikai ellenfelek rossz hírbe hozására is.¹⁴ A Szigetlakók Szövetsége tehát már Kr. e. 200 óta a Kykládok feletti rhodosi hegemonia eszköze volt. A korabeli forrásokból egyértelműen kivehető, hogy a Szigetlakók Szövetsége a rhodosiak protektorátusa alatt

állt.¹⁵ A szigetlakók csak egyetlen szövetséges flottát tartottak fenn, melynek finanszírozását maguk látták el. E szövetséges flotta feletti főparancsnokság törvényesen a rhodosiakat illette. A szigetek és Rhodos közötti viszony formailag tehát symmachia volt, ami lehetővé tette Rhodos számára, hogy vezető szerepet játsszon a szövetség irányításában.¹⁶ A Szigetlakók Szövetsége két szempontból is hasznos volt Rhodos számára. Egyfelől a szövetség a rhodosiak rendelkezésére bocsátotta stratégiai fontosságú bázisait, másfelől pedig kiegészítő katonai erőforrásokat is hozzáférhetővé tett. A szövetséghez tartozó kisállamok rendszerint nem rendelkeztek saját hadihajóik felett, ezért Rhodos szinte saját flottájaként kezelhette azt. A szövetség tagjai közös erőből állandó flottát tudtak fenntartani.¹⁷

Érdemes néhány szót ejteni Róma és Rhodos kapcsolatának előtörténetéről is. A sziget már nagyjából a Kr. e. IV. század végén felvette a kapcsolatot Rómával.¹⁸ Viszonyuk kezdete Kr. e. 306-ra nyúlik vissza. Rhodos volt az első olyan görög állam, amely tartós baráti kapcsolatot épített ki Rómával. Ez azonban automatikusan a közös érdek diktálta katonai együttműködésből adódott. A Rómával való barátság semmi esetre sem gátolta Rhodos hagyományos, kiváró, semlegességre alapozott politikáját.¹⁹ A két állam között a Kr. e. III. század első nyolc évtizedében többször is voltak kölcsönös követjárások. Bizonyos katonai vállalkozások előfordultak, a hagyományos semlegességi politikának ellentmondóan.²⁰ A második makedón háború kezdetén (Kr. e. 200) Rhodos a Rómával való közös hadvezetés következtében a korábbi „amicus”-ból²¹ „socius”²² lett anélkül, hogy a két állam között szerződés született volna. Ez persze nem jelentett kötöttséget a jövőre nézve. Rhodos ezzel a Rómával való kapcsolatának második periódusába lépett: a nyílt fegyverbarátság időszakába. A rhodosi haderők innentől kezdve a rómaiakkal vállalva harcoltak és segítettek nekik néhány jelentősebb háború megnyerésében.²³ Azt azonban a kevés forrásból is kivehetjük, hogy a rómaiaknak nagy szükségük volt a rhodosi flotta segítségére; a rhodosiak azonban a fáradság nagy részét átvették szövetségeseiknek, és mindenekelőtt saját hatalmuk megerősítésével törődtek.

Az apameiai béke (Kr. e. 188.) – a római jutalmazási stratégia

A III. Antiochos elleni háborúban (Kr. e. 192–188) Rhodos a területi nyereség reményében, semlegességi politikáját félretéve, Róma mellé állt. A konfliktus Róma győzelmével ért véget, a megszerzett területek felosztásáról Kr. e. 189-ben Rómában tanácskozást tartottak. A két nagy vetélytárs Rhodos és a Pergamoni Királyság volt. A háttérben egyre fokozódott a konspirációs tevékenység Eumenész pergamoni király részéről, amivel elvetette a bizalmatlanság csíráját Róma és Rhodos között. A Rómában folyó tárgyalásokat követően a senatus végül egy tízfős bizottságot küldött Kis-Ázsiába a vitás kérdések rendezésére.

A bizottság eleget tett a rhodosiak kérésének, de láthatóan azért kiskapukat is beépített a szerződés szövegébe. Rhodos megkapta ugyan Lykiát és Karia Maiandros folyótól délre eső részét, de nem határozták meg pontosan az adomány jogcímét, ami később lehetővé tette a béke ezen pontjának eltérő értelmezését. Az apameiai szerződés pontjai megerősítették a rhodosiak tulajdonjogát és kereskedelmi kiváltságait, a birodalmon belül megújították a rhodosiak adómentességét, amit a nagy földrengés után még Antiochos atya adományozott a szigetnek. Minderről Polybios és Livius munkája is megemlékezik.²⁴ Mindemellett azonban egy másik fontos ponttal is kibővítették a szerződést. Antiochosnak ugyanis megtiltották, hogy a rhodosi protektorátus alatt álló ún. Szigetlakók Szövetsége ellen bármiféle támadást

intézzon.²⁵ Látható tehát, hogy Asia Minorban Rhodosra hárult a feladat, hogy betöltsen azt a hatalmi vákuumot, ami Antiochos visszavonulása után keletkezett a térségben. Mivel azonban az újonnan megkapott területeken a fő feladat a rhodosi hatalom konszolidálása volt, elsőrendű érdekékké nőtte ki magát minden Róma által gerjesztett potenciális déli konfliktus megelőzése.²⁶ Ezt azért fontos kiemelni, mert a rómaiak ezen „adománya” nem egészen a várt irányba módosította Rhodos külpolitikáját. Hiszen a status quo megőrzése, a térség stabilitása alapvetően római érdekekbe ütközött, a birodalom ugyanis az „oszd meg és uralkodj” elv alkalmazása révén próbálta kiterjeszteni befolyását a régióban. A sziget tehát külpolitikailag igen nehéz helyzetbe került: érdekei ellentmondtak egyfelől a megosztó római politika támogatásának, de ugyanakkor hálával is tartoztak a birodalomnak. Tehát egy ambivalens helyzet alakult ki. Több olyan kariai város, melyet a rhodosiaknak ítélték, ragaszkodott korábban elnyert függetlenségéhez, ezért a phrygiai Apameiában követek útján természetesen ők is képviseltették magukat. A római „adomány” nem csupán ezt a problémát hozta magával. A rhodosiaknak ítélt területek közül Lykia okozta a legnagyobb fejtörést a szigetállamnak. A nyugati tengerparton fekvő lykiai városok többsége, ellentétben a dél-kariaiakkal, a végsőig kitartott a Seleukidák mellett, és a rhodosi érdekszférába utalásra felkeléssel reagáltak. A rhodosiak minden erejükkel azon voltak, hogy megfékezzék a lázadást, ennek ellenére csak egy évtizedes kemény küzdelem árán, Kr. e. 178/177-re sikerült az országot egy rövid időszakra megbékíteni.²⁷

A Rhodos iránti római jóindulat több esetben szemmel láthatóan a sziget lekötését célozza, hiszen a békeszerződés szövegéből számos, valóban rhodosi érdekeket szolgáló elem is kimutatható. Ilyen volt például a szerződés azon rendelkezése, mely szerint minden olyan, Antiochos birodalmán belül elhelyezkedő, Rhodoshoz vagy annak szövetségeseihez tartozó birtokot, amely a háború kitörése előtt hozzájuk tartozott, vissza kell adni nekik, pénzbeli adósságukat be kell hajtani és az általuk behozott áruknak vámmentesnek kell lenniük.²⁸

A rómaiak talán nem akarták, hogy Rhodos, hatalmának megszilárdulása révén megerősödjön. Az azonban közel sem biztos, hogy előre sejtették a lykiai lázadást. Mindamellettt felettébb furcsa, hogy miért nem nyújtottak segítséget Rhodosnak, a közel egy évtizeden át tartó felkelés leveréséhez. Mindenesetre annyi biztos, hogy Róma feltűnően került a lykiai konfliktusba való beavatkozást, és csupán passzívan szemlélte az eseményeket. Mivel tehát a rómaiak az apameiai szerződésben tudatosan kerültk az egyértelmű megfogalmazást, megmaradt a manipuláció lehetősége.

Apameia után – Rhodos megerősödése és a Róma-ellenes fordulat

A Nagy Antiochossal folytatott háborúból Rhodos megerősödve került ki, tekintélye és hatalma jelentősen megnőtt. A második makedón háború idején megújított Szigetlakók Szövetségének Rhodos volt a vezetője. A hatékony védelem révén, amit flottájuk az Antiochos elleni háborúban az égei vizeken nyújtott, a rhodosi befolyás egyre növekedett a szigeteken²⁹, és kiterjedt a nemrég szerzett szárazföldi területeken túlra is.

A Kr. e. II. század elejétől nem csupán politikai, de gazdasági szempontból is általános fellendülés figyelhető meg Rhodoson. A korábban már említett ún. Szigetlakók Szövetségében Rhodos vezető szerepet játszott, irányította a szövetség szervezetét, és ellenőrizte a szövetséges flottát. A rhodosi kereskedelem virágkora, ami már Kr. e. 220 körül kezdetét vette, most érte el tetőpontját, hiszen a függő helyzetben levő Szigetlakók Szövetségének

támaszponthálózatán keresztül elhajózhattak a Földközi-tenger minden részére, hajóik befutottak minden jelentős kikötőbe és számolatlanul hordták az amphorákat.³⁰ A sziget tekintélye sosem látott magasságokba emelkedett.³¹ Érvényre jutottak azok az előnyök, amiket kedvező fekvésű természetes kikötőjének köszönhetett. Rhodos a Földközi-tenger északi részének központi átrakodóhelyévé vált. Kiváló kapcsolatokat tartott fenn a Ptolemaida Birodalommal. A 2%-os kikötővámból származó jövedelem a harmadik makedón háború előtti időszakban 1 millió drachmára nőtt, ami önmagában is jelentős hányadát tette ki az állami bevételeknek. A rhodosiak kezében óriási vagyon halmozódott fel, pénznemük egyébként is évszázadok óta igen kedvelt fizetőeszköz volt.³²

A gazdaság és a politikai hatalom virágzása azonban átmenetinek bizonyult, mivel ettől kezdve minden a rómaiak jóakarától függött. Amíg a hatalmas „barát” meg volt elégedve a rhodosi politikával, minden jól ment. Azonban már az apameiai béke megkötését követő években egyre gyarapodott azoknak a száma, akik a szélsőségesen Róma-barát politikától való elfordulást, és egy önállóbb politikát kívántak megvalósítani a szigeten. Rhodos nem tervezte a Rómával való szövetségkötést.

A rómaiak kezdettől fogva nem avatkoztak be a Lykiában folyó harcokba, nem segítettek rhodosi „barátaiknak” a lázadás leküzdésében, mígnem Kr. e. 177-ben a lykiaiak követei megjelentek Rómában, és tiltakoztak az „rhodosi elnyomás” ellen.³³ A senatus, miután meghallgatta őket, egy jegyzéket intézett a szigethez, amelyben a Lykiával szembeni bánásmódot kifogásolta. Ebben a következő megállapítást tette: „... áttekintve a határozatokat, amelyeket a tíz megbízott hozott Ázsia ügyében az Antiokhosz elleni háború lezárásakor; kitűnik, hogy a rhodosiaknak a lykiaiakat nem ajándékba, hanem sokkal inkább mint barátokat és szövetségeseket adták”.³⁴ Rhodoson úgy gondolták, hogy Lykia feletti fennhatóságuk megkérdőjelezése, az amúgy már a vége felé közeledő lykiai lázadást újra felszíthatja. A szigetlakók szerint a senatusnak ezzel az volt célja, hogy kimerítse készleteiket és erejüket.³⁵ A rómaiaknak ezzel az üzenettel az volt a szándékuk, hogy emlékeztessék Rhodost arra, hogy hatalma és sorsa a birodalomtól függ. Ez valószínűleg még nem jelentett komoly fenyegetést a rhodosiakra nézve, inkább csak a Makedóniával és Szíriával fenntartott jó viszony miatti nemtetszés egyfajta megnyilvánulása lehetett. Az üzenet mindenesetre megtette hatását a szigeten, hiszen Polybios leírja, hogy az emberek között zajongás és zűrzavar támadt, mivel pont abban az időben érkezett a szigetre a római üzenet, amikor úgy tűnt, a rhodosiaknak sikerült rendezni a lykiai helyzetet.³⁶ Mivel a rhodosiak azt a következtetést vonták le a történetekből, hogy a lykiaiak, eltúlozva az eseményeket, megtévesztették a senatust, azonnal határoztak a követeik Rómába küldéséről, hogy megcáfolják a lykiaiak állításait.³⁷ Bár Róma ezzel kinyilvánította szimpátiáját a lykiaiak helyzete iránt, a forrásokban semmi nem utal arra, hogy bármilyen módon segítette volna őket a rhodosiakkal szemben. Mindez talán annak a következménye volt, hogy Rhodos két olyan állammal is jó viszonyra törekedett – nevezetesen Makedóniával és Szíriával –, amelyek a jövőben potenciálisan veszélyt jelenthettek a Római Birodalom számára. Róma ugyanis nem nézte jó szemmel az Antiochos elleni háború után bekövetkező belpolitikai változásokat a szigeten. A Rhodosszal szembeni gyanakvás tehát már ebben a római lépésben is tetten érhető. A rhodosiak attól való félelme, hogy a senatus üzenete felszítja a lykiai lázadást, nem volt alaptalan: Lykiában ismét kitört a felkelés.³⁸ Hosszú éveken át tartó háború vette kezdetét, és a harcok még akkor is javában folytak, amikor Kr. e. 171-ben kitört a harmadik makedón háború.³⁹

A harmadik római–makedón háború és a sziget diszkreditálódása

EGY ÚJ HATALMI CSOPORTOSULÁS FORMÁLÓDÁSA KELETEN – A HÁBORÚ ELŐZMÉNYEI

A III. Antiochosszal folytatott háborút követő évtizedben Róma szemében egy új hatalmi csoportosulás látszott kiformálódni Keleten: Makedónia – Szíria – Rhodos hármasa. Perseus a IV. Seleukos lányával, Laodikével kötött házasság révén dinasztikus kapcsolatba került a Seleukidákkal. A menyasszonyt egy rhodosi flotta kísérte haza, mivel Róma még Kr. e. 197-ben a győztes második makedón háborút lezáró egyezményben megtiltotta, hogy a makedónok behajózzanak az Égei-tengerre. Perseus természetesen gazdagon megjutalmazta a szigetet szolgálataiért: rengeteg hajóépítésre alkalmas fát adott a rhodosiaknak.⁴⁰ A kör hamarosan újabb taggal bővült. Prusias bithyniai király azáltal, hogy feleségül vette Perseus nővérét, ugyancsak csatlakozott a csoportosuláshoz. Bár a senatus gondoskodott arról, hogy a hellenisztikus államok közül egyik se erősödjön meg, de ha már Makedónia és Szíria együtt is komoly ellenségnek számított, megvolt az esély, hogy egy tengeri hatalom, Rhodos csatlakozásával fenyegető veszéllyé váljanak.

Egy ilyen koalíció különösen veszélyes lehetett Róma számára. Éppen ezért a probléma kulcsa itt az, hogy hogyan viszonyult Rhodos ezekhez az államokhoz. Polybios szerint a rhodosiak sohasem akartak szövetségre lépni egyetlen állammal sem, mivel céljuk alapvetően a barátságos viszony fenntartása volt mind a Római Birodalommal, mind pedig Makedóniával. Éppen ezért nem valószínű, hogy Rhodos koalíciót akart volna kötni Szíriával vagy Makedóniával, hiszen mindig is semlegességre törekedett. Az azonban biztosan állítható, hogy a szigetnek érdekében állt a velük való jó viszony, illetve az egyensúlyi állapot helyreállítása.

A szigetállamban egyre nagyobb nyugtalansággal figyelhették, hogyan éleződik ki mind jobban a helyzet Róma és Makedónia között. A sziget a harmadik makedón háború közeledtével politikailag egyre megosztottabbá vált: egyesek Rómát, mások pedig inkább a makedónokat támogatták volna a konfliktusban. Mivel a két párt közötti hatalmi harc akadályozta a rhodosi politika egységes külpolitikai vonalát, így az alapján véve egy kivárá semlegességben végződött. Ennek ellenére azonban jelezni kell, hogy Rhodoson ekkor még mindig a Róma-barát párt kezében volt a hatalom.

Perseus úgy érezte, hogy még nem elkerülhetetlen a Róma és Makedónia közötti háború. Ezért Rhodosra küldte követeit Kr. e. 172/171 telén⁴¹, akik beszédükben a rhodosiakat semlegességre, a háború kitörése esetén pedig békeközvetítésre kérték. Perseus követei emlékeztették a szigetlakókat arra, hogy tradicionális közvetítő politikájukkal korábban általános tiszteletnek örvendtek. Mivel a sziget vezetése a Róma-barát párt kezében volt, a makedón követséget ugyan barátságosan fogadták, válaszukban azonban mégis azt kérték Perseustól, hogy *„ne kívánjon tőlük semmit, amiből az tűnhetne ki, hogy a rómaiak akarata ellen cselekszenek.”*⁴² – írja Polybios.⁴² Livius is hasonlóképpen kommentálta Rhodos válaszareakcióját: *„A rhodosiak óhajtik a békét, de ha háborúra kerül sor, a király semmi olyasmit ne reméljen vagy várjon a rhodosiaktól, ami meggyengítené a rómaiakhoz fűződő régi, a háborúban és békében sok nagy szolgálat révén létrejött szövetségüket.”*⁴³ Persze ettől függetlenül a rhodosiak barátságosan és tisztelettel fogadták a makedón követséget, akik, miután megkapták a sziget választát, hazaindultak.⁴⁴

Kr. e. 171 elején⁴⁵ egy római követség ellenőrző körútra indult Keletre, a szigetekre és

Kis-Ázsiába, hogy felmérje a görög államokban uralkodó hangulatot és tájékozódjon, hogy közülük kik lojálisak Rómához. Tehát megkezdődött az erőviszonyok felmérése. A követek mindenkit arra kértek, hogy a Perseus elleni háborúban maradjanak Róma oldalán. A rhodosiak kijelentették: Róma számíthat a támogatásukra.⁴⁶ Polybioszal ellentétben Livius egészen másképp írja le a történeteket: *„Asiából visszatértek a szövetséges királyokat sorra meglátogató követek, s jelentették, hogy ... felkeresték a szövetséges városokat is: többségükben eléggé meg lehet bízni, s úgy találták, hogy csupán a rhodosiak ingadoznak, akiket Perseus beavatott terveibe.”*⁴⁷ Livius itt úgy tűnik, kissé elferdítette a tényeket Róma javára. Liviusnál több esetben tetten érhető a Rhodos-ellenes propaganda, ami kétségkívül jó szolgálatot tett a későbbiekben a rómaiaknak, amikor a sziget elleni fellépésüket indokolni kellett.

Égészen eddig semmi jele Róma-ellenes pártnak a szigeten.⁴⁸ Természetesen Rhodos nem örült a küszöbön álló Róma és Makedónia közötti háborúnak, hiszen a sziget mindkét hatalommal barátságos viszonyt kívánt fenntartani. A Kr. e. 170-es években is ez a törekvés jellemezte a sziget külpolitikai törekvéseit. Rhodos részéről ez logikus volt, hiszen egy, a Mediterráneum térségében kibontakozó nagyobb konfliktus a legkevésbé sem szolgálta a sziget gazdasági érdekeit.

Róma átadta Perseus követeinek a hadüzenetet.⁴⁹

A makedón háború és a színvallási kényszer – Rhodos bevonása a háborúba

Kr. e. 171-ben a birodalom hadüzenete megérkezett a makedónokhoz, kitört a háború. Rhodos külpolitikai helyzete ezzel ismét kritikussá vált. A sziget számára az egyetlen menekülési útvonal a semlegességi politika volt. Azonban Róma ezt az apró kiskaput is bereteszte és színvallásra kényszerítette a rhodosi vezetést.

Kr. e. 171 április-májusa körül⁵⁰ a rómaiak arra kérték a rhodosiakat, hogy küldjenek hajókat. A szigeten azonban a Róma-barát és a Róma-ellenes párt között vita bontakozott ki a háborúba lépés kapcsán. A Róma-párti vezetők azonnali segítségnyújtást javasoltak, a makedón-szimpatizánsok viszont tiltakoztak a háborúba való belépés ellen. A Róma-barát párt legfontosabb vezetői közül Philophrón, Theaidétos, Astymedés és Rodophón nevét kell megemlítenünk. A Róma-ellenes, tehát makedón-szimpatizáns párt vezetői pedig Deinón és Polyaratos voltak.

Visszatérve a kibontakozó vitára, fontos megjegyezni, hogy ekkor szólalt fel először nyíltan Deinón és Polyaratos⁵¹, akiknek pártja – mint már említettük – az ellenzékét képviselte. Többen kétségbe vonták a Lucretius által a hajóállítás ügyében küldött levél hitelességét, és a hajók elküldésére irányuló kérést Eumenés alattomos machinációjának tudták be. Végül a hajóállítás mellett döntöttek. A hat felszerelt négyvezősoros hajóból⁵² ötöt Chalkisra indítottak, egyet pedig Tenedosra⁵³, ahol a rhodosiak „elfogták” Diophanés hajóját, akit Perseus követként küldött IV. Antiochoshoz. A rhodosi hajók azonban késve érkeztek a római praetorhoz, aki felmentette őket a szolgálat alól. Rhodos ezzel a hajóállítással belépett a Perseus elleni háborúba Róma oldalán, ami viszont nem jelentette egyúttal a római ügryhöz való feltétlen csatlakozást.⁵⁴

A Tenedosnál elfogott makedón hajó ügyében Kr. e. 171/170 telén Perseus Rhodosra küldte követét, hogy tárgyaljon a zsákmányul esett hajó legénységének kiváltásáról. A szigeten

Philophrón és Theaidétos ellenezte, hogy megállapodjanak erről a makedón királlyal, szemben Deinón és Polyartos pártjával, akik azonban támogatták a megegyezést. A különböző álláspontot képviselők közötti nézeteltérés ellenére megszületett a megegyezés Perseusszal, aki váltságdíj ellenében kiváltotta a hadifogságban lévő legénységet.⁵⁵

Mindebből jól látható, hogy a Róma-ellenes párt befolyása mindenképpen növekedett, hiszen az egyre halmozódó kompromisszumos megoldások – a Róma-barát és a Róma-ellenes csoport között – erre engednek következtetni. A vélemények tehát inkább valószínűleg csak a diplomáciai taktika kérdésében különböztek a két párt között. Rhodos egyébként a hajóállítással amellet döntött, hogy a formális együttműködést választva Róma mellé áll, de csak minimális elkötelezettséget vállal. Ez azonban nem zárta ki, hogy Perseusszal udvariasan bánjanak. Rhodos külpolitikai elképzelése alapvetően arra irányult, hogy csak formálisan és minimális mértékben kötelezze el magát Róma mellett. Mindezt kiválóan szemlélteti, hogy Rhodos csak vonakodva lépett be a háborúba, és próbált eleget tenni Róma elvárásainak. Nem akarta azonban elvetni azt a lehetőséget, hogy közvetítőként esetleg részt vegyen a béke megteremtésében. Rhodoson a vezető politikusok szemében a kapcsolatok újrafelvétele a makedón királlyal főbenjáró bűnnek számított, mivel ez a rómaiak előtt erősen kompromitálhatta a szigetet.

Kísérlet a sziget hitelének megmentésére

A Róma-barátoknak elsőszámú célkitűzése az volt, hogy eloszlassák a szigettel szemben felmerült bizalmatlanságot a római táborban, mivel úgy gondolták, a Perseusszal való egyezés gyanakvást kelthet Rómában. Hamarosan alkalmuk nyílt arra, hogy ezt bizonyítsák is. A Róma-barát párt: Philophrón és Theaidétos javaslatot tett, hogy küldjenek követséget a senatushoz, illetve a római hadvezérekhez Görögországba, Caius Marcius Figuluszhoz⁵⁶ és Quintus Marcius consulhoz.⁵⁷

Rhodoson egyébként a pártok közötti belső ellentétek Kr. e. 169-ben⁵⁸ érték el tetőpontjukat. Nemi ellenállás ellenére még ez év nyarán két követséget indítottak útnak. Az egyik a senatushoz ment, feledata az volt, hogy megújítsa a baráti kapcsolatokat Rómával, megvédje a szigetet a politikai megbízhatatlanságáról, hűtlenségéről terjedő híresztelésektől, és tárgyaljon a senatussal a Szicíliából történő gabonaszállítmányról. Eközben egy másik küldöttség, amelyet Agépolis vezetett,⁵⁹ Görögországba vette útját, hogy felújítsa a hadvezérekkel a jó viszonyt és elhárítsa a hűtlenség vádját, amellyel a szigetet illették.⁶⁰ Mindkét küldöttséget barátságosan fogadták a rómaiak, a senatus engedélyezte a rhodosiak számára a Szicíliából történő gabona-behozatalt.⁶¹

Azokban más problémák is felmerültek a sziget életében. Rhodosnak a háborúban tanúsított semlegessége miatt a szigetet hűtlenség és ingadozó lojalitás vádjával illették. Ráadásul a gyakori kalóztámadások következtében ismét veszélyessé váltak a tengeri útvonalak. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy Rhodoson fokozódott az elégedetlenség és a háborús kimerültség. Kiújult az ellentét a Philophrón és Theaidétos vezette párt, illetve Deinón és Polyartos pártja között.⁶² A háború okozta veszteségek és a gazdasági helyzet romlása következtében a démos egyre inkább Deinónt és Polyaratost támogatta. A sziget vezető politikusai megoldást kerestek erre a problémára, és azt remélték, hogy a gabonaimporttal eltántoríthatják az elégedetlenkedőket a makedónbarát párt támogatásától.⁶³

Mindezek után még mindig úgy tűnt, hogy Rhodoson a Róma-barát vezetés hatalma továbbra is stabil. Ez azonban nem sokáig maradt így. A senatus ugyanis tudott a Róma-ellenes párt megerősödéséről, és tisztában volt azzal is, hogy egyre többen támogatják ezt a csoportosulást. Hivatalosan persze Róma úgy tett, mintha nem is tudna róluk.⁶⁴

Quintus Marcius Philippus consul egy bizalmas beszélgetést is lefolytatott a követség vezetőjével, Agapolisszal, melyben csodálkozását fejezte ki, hogy a rhodosiak miért nem próbálnak meg véget vetni a „most zajló háborúnak”, mivel ez nekik kötelességük lenne.⁶⁵ Nem tudjuk, hogy mit érthetünk „most zajló háború” alatt. Ekkor a harmadik makedón háború, illetve a hatodik szíriai-ptolemaiوسي háború egymással párhuzamosan folyt. Azt le kell szögezni, hogy Kr. e. 170/169 fordulóján Szíria, Egyiptom és Prusias bithyniai király is a makedón háború békével való lezárását szeretne volna elérni.

Kr. e. 169-ben Róma egy követséget küldött Alexandriába azzal a céllal, hogy békéltessék meg egymással a szíriai és az egyiptomi uralkodót. Amikor ez nem járt sikerrel, Philippus az achaiokat is arra buzdította, hogy közvetítsenek a konfliktusban. Igaz, hogy Philippus a rhodosiakat is felkérhette volna erre a feladatra, hiszen ők hagyományosan mindig felszólaltak a béke érdekében a különböző konfliktusokban. Miután Philippus Kr. e. 169-ben a rhodosi követnek javaslatot tett a békeközvetítésre, ők is követséget küldtek Alexandriába. A küldöttek tárgyaltak Antiochosszal a békéről.⁶⁶

Nem valószínű, hogy Philippus a magánbeszélgetésen a makedón háborúban való közbenjárásra kérte volna a rhodosiakat.⁶⁷

A sziget sikertelen békeközvetítési kísérlete

A következő hónapokban a szigeten zajló politikai viták vezérmotívuma alapvetően a „békeközvetítés” volt. A politikai küzdelem a Róma-barát és a Róma-ellenes csoport között folyt. A Róma felé hajló külpolitikát támogatókat „józan gondolkodásúaknak”⁶⁸, míg a Perseusszal szimpatizálókat „felforgatóknak”⁶⁹ és „lázítóknak”⁷⁰ nevezte Polybios. Ez valószínűleg azoknak a rhodosi politikusoknak a véleménye, akik a pydnei csata után úgy próbálták Rhodost megmenteni, megmagyarázni a senatusnak a Rómától való átmeneti elfordulást, és kinyilvánítani irántuk lojalitásukat, hogy a történekeért a Perseusszal szimpatizáló pártot tették felelőssé.⁷¹ Visszatérve a jelenlegi (Kr. e. 169.) helyzetre, ekkor még senki sem akart nyíltan a makedónok oldalára állni, kivéve persze a makedón-szimpatizánsokat. A rhodosiak alapvetően békét akartak. Korábban Rhodos a nagyhatalmak közötti konfliktusokban „becsületes közbenjáróként” tevékenykedett, és döntőbíróvá vált. A Deinón és Polyaratos körül csoportosuló is abban reménykedtek, hogy Rhodos ismét elláthatja ezt a szerepét, jelen esetben a Perseus elleni háborúban. A sziget azonban már nem volt abban a helyzetben, hogy ezt megtegye, mivel egy bizonyos fokú függés a Római Birodalomtól már Kr. e. 188-tól – az apameiai béke aláírásától kezdve – érezhető volt, azonban ezt kevesen látták be.⁷² Kr. e. 169/168 telén Perseus szövetséget kötött Genthios illír uralkodóval és közösen indítottak követeket a szigetre egy Makedónia, Illyria és Rhodos közötti szövetségről való tárgyalás céljából. Úgy vélték ugyanis, hogy amennyiben ez a koalíció megvalósulna, képesek lennének legyőzni a rómaiakat.⁷³

Rhodoson ezek a fejlemények aggodalmat keltettek, nem akarták, hogy elhúzódjon a háború. A rhodosi politika mindaddig óvatos és következetes volt. A sziget eleget tett

kötelezettségeinek Róma felé és sikeresen elhárította a hűtlenség vádját, ugyanakkor mégis elkerülte a komoly szerepvállalást a konfliktusban. Most azonban a szigetnek egyre komolyabb gazdasági nehézségekkel kellett szembenéznie, és miután Perseus erősítést kapott az illírektől, egy még tovább elhúzódó háború lehetősége körvonalazódott, ami a rhodosi gazdaságra végzetes következményekkel járhatott. Éppen ezért haladéktalanul szavazásra bocsátották a rhodosi közvetítés kérdését. A szigeten ekkoriban a pártok közötti küzdelem Deinón és Polyaratos pártja számára kedvezően alakult, amit az bizonyít, hogy a szigetlakók többsége az általuk képviselt véleménnyel azonosult: véget kell vetni a háborúnak. Ez Róma és Rhodos kapcsolata szempontjából igen negatív fejlemény volt és előrevetítette a későbbi konfliktust.

A prytanisok⁷⁴ azonnal kijelölték a követeket, akiket azzal bíztak meg, hogy tegyenek meg mindent a béke érdekében. Az egyik követség Rómába ment a senatushoz, vezetője Agepolis volt. Egy másik küldöttség pedig Hagésilochos vezetésével Perseus makedón királyhoz indult, melynek feladata az előzőével azonos volt: rávenni a szembenálló feleket a békés rendezésre.⁷⁵ Ezt azonban nem a Róma melletti elkötelezettség meghiúsulásaként kell értelmezni, ugyanis ez nem jelentette a Róma-ellenesség győzelmét.

Itt kell leszögeznünk, hogy Kr. e. 168 tavasza volt az a pillanat, amikor Rhodoson a sziget irányítását Deinón és Polyaratos makedónbarát pártja vette át. Deinón és Polyaratos tényleges fölénybe csak a makedón-illír követség Rhodossra érkezése után került, bár befolyásuk már régóta erős volt. A szigetlakók ekkor csak a békére való törekvésüket, illetve a közvetítési szándékukat jelezték. Livius ezt a fordulatot korábbra teszi, de minden bizonnyal ezzel is csak a rhodosiak hűtlenségének és árulásának visszadátumozása volt a célja.

Polybios munkája is igényel némi forráskritikát, aki végzetes, ostoba, megbocsáthatatlan hibának tartotta a Róma-ellenes párt döntését. A rhodosi lépéseket irracionális, őrült tetteknek minősíti. Ez a nézet egyébként megegyezik a pydnai csata után ismét hatalomra kerülő, Róma-barát rhodosi politikusok propagandisztikus, a szigetet mentető magyarázkódásaival, amelyek azt célozták, hogy a makedónbarát politikusokat tegyék felelőssé a történelemért. Rhodos kezdettől fogva mindent megtett azért, hogy kimaradjon a konfliktusból és egyébként is mindig Róma mellett foglalt állást.

A rhodosiak nem is választhattak volna kedvezőtlenebb pillanatot a közvetítéshez. A sziget képviselői Kr. e. 168 júniusa elején érkeztek meg a pydnai táborba, ahol L. Aemilius Paulus consul, már a makedónok elleni döntő ütközetre készült. Ez a pillanat abszolút mértékben alkalmatlan volt a tárgyalásra. A római csapatok felháborodással fogadták a közvetítőket, akik azt a választ kapták a consultól, hogy csak két hét múlva dönt a javaslatukról, mivel a katonai előkészületekre koncentrál.⁷⁶ A csatára készülődés pillanatában pedig a legkevésbé sem volt időszerű békéről egyezkedni. Hamarosan pedig értelmét is veszítette a kezdeményezés, mivel Perseus a pydnai csatában döntő vereséget szenvedett, ami eldöntötte a háborút.

Eközben Agépolis vezetésével a senatushoz küldött követség is megérkezett Rómába, szintén még a döntő ütközet megvívása előtt. A senatorok közölték velük, hogy majd csak a pydnai csata eredményének ismertté válása után tárgyalnak velük. A közbenjárás azonban aktualitását veszítette: mialatt ők a meghallgatásra vártak, megérkezett Rómába a pydnai győzelem híre.

Kegyvesztettség és vezeklés

Rómának a harmadik makedón háborúban aratott győzelme teljesen más fényt vetett a rhodosi közvetítési akcióra. A küldöttség vezetője, Agépolis tisztában volt azzal, hogy helyzetük ezzel kritikussá vált. Mivel a rómaiak már tudták, miért jött a követség, így az első feladat az volt, hogy eloszlassák Róma ellenérzését velük szemben. Agépolis megpróbálta menteni a menthetőt. A senatus előtti beszédében azt mondta, hogy követségük eredeti célja az volt, hogy véget vessenek a háborúnak, ezért jöttek Rómába. Elmondta, hogy azért döntöttek így, mert a görögök és a rómaiak egyaránt nagy veszteségeket szenvedtek az elhúzódozó háború következtében az óriásira nőtt hadikiadások miatt. De most, hogy a háború befejeződött, szerencsét kívánnak a rómaiaknak. A sziget képviselői azonban semmi jóra nem számíthattak. Beszédére a senatus durván reagált. Tudtára adta a rhodosi követségnek, hogy meggyőződésük szerint a rhodosiak nem a görögség, hanem Perseus érdekében küldték el követeiket Rómába, ezért ne is várják, hogy tisztelettel bánjanak velük.

Meg kell jegyeznünk, hogy Livius változtatában a történetbe a Kr. e. 167 tavaszán Rómában zajló események is bele vannak keverve. Ebben az esetben Livius egyszerűen visszadátumozta a Kr. e. 168-ban elküldött rhodosi követjárást Kr. e. 169-re, azt a látszatot kelteve, hogy Rhodos már a pydnai csata előtt szembefordult Rómával és szövetségzett a makedón királlyal. Egyetlen célja nyilvánvalóan az volt, hogy igazolja Róma későbbi, Rhodosszal szembeni kemény lépéseit.

Perseus pydnai vereségével a makedónbarát párt rövid uralma véget ért. Rhodoson a Róma-barát politikusok újra átvették a kormányzást, és rájuk várt a feladat, hogy a katasztrofális hibát helyrehozzák. A rhodosiak látták, hogy a közvetítési kísérlet az újabb események fényében elhibázott lépés volt, így érthető módon kétségbeesés és félelem lett úrrá rajtuk.⁷⁷

Egy római követség, útban Alexandriába a rhodosi vezetők kérésére meglátogatta a szigetet. A római legatusok a rhodosi népgyűlés előtt is beszédet tartottak. Egyikük heves vádbeszédben támadta a sziget makedónbarát politikáját.⁷⁸ Polybios leírja, hogy a rómaiak elfogták az egymáshoz indított rhodosi és makedón küldöncöket, a rájuk bízott kézbesítendő levelekkel együtt és a követek vallomásait is egybevetették az elfogott levelek tartalmával, ami alapján nyilvánvalóvá vált az egyezés.⁷⁹ A rhodosiak határozatot hoztak a vétkesek megbüntetéséről. Polyaratos gyakori szökésekkel tarkított útját követően azonban ő sem kerülhette el sorsát: elfogták, Rómába vitték, és valószínűleg kivégezték.⁸⁰ A rhodosiak tehát úgy gondolták, hogy a főbűnösök halálra ítélésével vezekelhetnek. Ez azonban tévedés volt. A bűnbakok kivégzése nem jelentett megoldást. Ennek ellenére a rhodosiak keményen küzdöttek, hogy kiengeszteljék Rómát.⁸¹

Ennek érdekében Kr. e. 167 tavaszán⁸² Rómába küldték Philokratést, akit kis idő múlva Philophrón és Astymedés is követett.⁸³ A birodalom fővárosában azonban kimondottan ellenségesen fogadták őket. A hangulat olyannyira Rhodos-ellenes volt Rómában, hogy M. Iuventius Thalna praetor még fel is szólította a népet, hogy a senatus és a consul megkerülésével határozzanak a sziget elleni hadüzenetről.⁸⁴ Végül a hadüzenet elmaradt, mivel M. Antonius és M. Pomponius tribunusok tiltakoztak a praetor javaslata ellen.

Néhány nappal később Antonius tribunus a senatus elé vezette a követeket, akik beszédet tartottak.⁸⁵ Polybios azt írja az elsőként felszólaló Astymedés beszédéről, hogy hangvétele miatt sem a görög polisok, sem a rómaiak nem fogadták kedvezően.

A rhodosiak ügyét a senatus előtt elsősorban M. Porcius Cato vette védelmébe.⁸⁶ Cato ekkor mondta el híres beszédét, amely „A rhodosiak érdekében mondott beszéd” címet viselte.⁸⁷ A római senator elutasította a Rhodos elleni háború megindításának gondolatát. Azzal

érvelt a senatorok előtt, hogy a rhodosiak helyében a rómaiak sem tettek volna másként.⁸⁸ A szigetlakók mindvégig arra törekedtek, hogy megszüntessék a háborút Róma és Makedónia között, s ennek érdekében több ízben követséget küldtek Rómába, de nem sikerült létrehozni a békét. Igaz ugyan – mondja Cato –, hogy a rhodosi buléban néhányan azt javasolták, hogy mivel nem született meg a béke, segítsék Perseust a rómaiak ellen folytatott háborújában, de ebben az ügyben semmilyen határozatot nem hoztak, és nem is adtak nyilvánvaló, kézzelfogható segítséget a makedónoknak.⁸⁹ Cato úgy látja, hogy Rhodos célja megegyezett a többi görög államével: meg akarták őrizni saját autonómiájukat és megakadályozni azt, hogy az egész Mediterráneum egyetlen hatalom fennhatósága alá kerüljön.⁹⁰ A senatus összességében helyeselte Cato véleményét, így a rhodosiak feje fölül elhárult a hadüzenet fenyegető veszélye. Mindamellett egy hadüzenethez – a „bellum iustum” elvét követve – alapos indokot is kellett volna biztosítani, azonban a rhodosiak magatartásában a legcsekélyebb kivetni valót sem lehetett találni, mivel gondosan ügyeltek arra, hogy semmivel ne provokálják a birodalmat.⁹¹ A követeknek tett szemrehányások miatt azonban mégis féltek a jövőbeni intézkedésektől.⁹² A szigeten nagy megkönnyebbülést váltott ki a hír, hogy nem kell háborútól tartaniuk.

A római megtorlás és következményei

A sziget kegyvesztettsége súlyos következményekkel járt. A fennhatósága alá tartozó területeken fokozódott a Rhodos-ellenes hangulat. Kr. e. 167 kora nyarán, több polisban felkelés tört ki.⁹³ Így a rhodosiak hamar megtapasztalták, milyen következményekkel jár, hogy a rómaiaknál kegyvesztettek lettek. Saját uralmi és befolyási körzetükben azonnal drámaian csökkent a tekintélyük. Eddigi alattvalóik és „szövetségeseik” úgy gondolták, eljött az idő, hogy felszabaduljanak a sziget terhes uralma alól. A rhodosiak végül úrrá lettek a lázadásokon.⁹⁴

Kr. e. 167-ben a senatus egy határozatban függetlenné nyilvánította az apameiai békeszöződésben Rhodosnak adott Kariát és Lykiát.⁹⁵ Ez a senatusi határozat szabadságot és szuverenitást adott a két területnek, amelyeket ezzel Rhodos elveszített.⁹⁶ Ez volt az első római lépés, ami a sziget megbüntetését célozta.

Kr. e. 166-ban egymást követték a Rhodos elleni súlyos csapások. A senatus még Kr. e. 167-ben az athéniaknak ajándékozta Lemnost és Délost, azzal a feltétellel, hogy a „szent szigeten” létrehoznak egy szabad kikötőt.⁹⁷ Érdemes megjegyezni, hogy Rhodos és Délos között ekkor élénk kereskedelmi kapcsolat volt.

Kaunosból és Stratonikeiából éppen ekkor érkeztek száműzöttek Rómába. Bizonyára ők voltak annak a függetlenségi mozgalomnak a vezérei, amit Rhodos elfojtott. Panaszaikra a senatus pozitívan reagált és megparancsolta a rhodosiaknak, hogy mindkét városból vonja ki helyőrségeit.⁹⁸ Már csak azért is érdekes mindez, mert Kaunos⁹⁹ és Stratonikeia¹⁰⁰ még Kr. e. 188 előtt vásárlással, illetve a hellenisztikus uralkodóktól kapott ajándékként került a szigetlakókhoz. A senatusnak ez a követelése tehát érthető módon komoly zavart és felháborodást keltett a szigeten. Rómának ugyanis nem volt joga régi rhodosi területek státusáról rendelkezni. Ráadásul a két város elvesztése gazdasági szempontból is érzékenyen érintette a szigetet, Rhodosnak ugyanis évente 120 talentum bevétele származott e két városban beszedett adókból és vámokból, így azonban a senatus egyetlen határozattal megfosztotta ettől a szigetet, ami gazdasági szempontból komoly érvágás volt.¹⁰¹ Ennek ellenére, amikor

a szigetlakók értesültek a senatusi utasításról, késedelem nélkül teljesítették azokat.

Kr. e. 166-ban Délos vámmentes kikötő megnyitása súlyos csapást jelentett a rhodosi gazdaságra nézve. A Földközi-tenger keleti partjai mentén folyó tengeri kereskedelem, amely eddig legnagyobb részben Rhodoson keresztül folyt, most kihasználta azt a lehetőséget, amit az új átrakódóhely megnyitása nyújtott. Strabón *Geographika* című munkájában megemlékezik erről a „nagy és jó vásárt biztosító piac”-ról, amely a rabszolga-kereskedelem központjává vált.¹⁰² A kereskedelmi forgalom tehát Rhodostól áttevődött Délosra, ami Rhodos számára évi mintegy 140 talentum vámbevétel-kiesést jelentett.¹⁰³ Ehhez adódik hozzá az az évi 120 talentumnyi adóbevétel, amitől a sziget Kaunos és Stratonikeia elvesztésével elesett.¹⁰⁴ Rhodos a Perseus elleni háborút megelőző időben évente 1 millió drachmát szedett be a kikötővámokból; a vámbérlők átalányajánlatai most azonban rövid idő alatt 150 000 drachmára csökkentek.¹⁰⁵ A senatus egymást követő intézkedéseivel például megbüntette Rhodost. A szigetnek felocsúdni sem volt ideje. Róma először elvette a neki juttatott területeket, majd a régóta rhodosi tulajdont képező városoktól is megfosztotta, amivel kiszorította Asia Minorból. Az ún. Szigetlakók Szövetségében Rhodos befolyása jelentősen visszaesett.¹⁰⁶ A szigetre nézve Délos szabad kikötő megnyitása az első években katasztrofális hatással járt, mivel a legtöbb külföldi kereskedő az új átrakódó kikötőt érintette és Rhodost lehetőleg elkerülte.

Kegyvesztettből szövetséges

Rhodos helyzete – mint azt már korábban kifejtettük – Pydna után drámaian romlott. A szigetlakók ebből azt a következtetést vonták le, hogy az egyetlen kiút az, ha alárendelődnek a birodalomnak. Kr. e. 167 nyarán útnak indítottak Rómába egy követet, azzal a megbízással, hogy minden eszközzel szorgalmazza egy szövetség megkötését.¹⁰⁷ Itt érdemes megjegyezni, hogy a rhodosiak „csaknem száznegyven éven át működtek együtt a rómaiakkal ... anélkül, hogy valaha is szövetséget kötött volna velük.” – írja Polybios. A rhodosiak ugyanis mindenkinek készek voltak segítséget nyújtani, de általában inkább a semlegesség mellett döntöttek, így próbáltak hasznot húzni az egyes királyok reményeiből.¹⁰⁸

A rhodosiak a szövetségtől remélték tekintélyük újbóli megerősödését Délnyugat-Kis-Ázsiában, ahol befolyási övezetük addigra jelentősen leszűkült, ezért számukra létfontosságúnak tűnt, hogy szövetséget kössenek Rómával. Eközben a csapások, amelyek a sziget hatalmát és gazdaságát érintették, egyre nagyobb gondot jelentettek. Az államnak hiányoztak a bevételek, amik addig a Peraiából, különösen Kaunosból és Stratonikeiából nagy összegben áramlottak a kincstárba. A ἐϋείη ὁὐ ἰσχύοντι¹⁰⁹ esetében a rhodosi befolyás a Pydna utáni években már nem volt érzékelhető.¹¹⁰ A szövetség megkötésére a szigetnek azonban Kr. e. 164-ig kellett várnia, amely nem kis részben Tiberius Sempronius Gracchus közbenjárásának köszönhetően született meg.¹¹¹

Rhodos számára mindenestre a rómaiak szövetségeseinek táborába való belépés egy évszázados szabad politika, illetve a Rómával való szabad fegyverközösség időszakának végét jelentette, amibe a sziget a második makedón háború idején lépett be. Rhodos már az apameiai béke aláírásától (Kr. e. 188) kezdve függött bizonyos mértékben Rómától. Ekkor azonban egyértelművé vált, hogy megkezdődött a Rómától való függőség ideje, de ekkor ez még nem jelentett alárendeltséget. A sziget által korábban alkalmazott egyensúlyi politika a későbbiek

folyamán teljesen ellehetetlenült, mivel Róma vált a Földközi-tenger domináns hatalmává. A „szigetköztársaság” tengeri hatalma elenyészett, szárazföldi birtokaikat megnyirbálták.

A Rómával kötött szövetség révén Rhodos sokkal szorosabban kötődött a Római Birodalomhoz, mint korábban. Régebben ugyanis csupán a sziget érdeke és a római bosszútól való félelem kötötte őket.¹¹²

Kereskedelmi központból kultúrközpont

Rhodos történetében a római szövetségi rendszerbe való betagozódás alapvető fordulópontot jelentett. A sziget és Róma kapcsolatában ettől kezdve ismét az egymáshoz való közeledés dominált. A birodalom által végrehajtott retorziók azonban több esetben olyan visszafordíthatatlan folyamatokat indítottak el, amelyeket a rhodosi gazdaság többé már nem volt képes kiheverni. A délosi szabad kikötő megnyitása miatt a szigetállam kereskedelmének és vámbevételeinek volumene végérvényesen visszaesett. A Rómával való kapcsolat normalizálódása viszont új pályára állította Rhodost, mely kereskedelmi központból fokozatosan kulturális központtá alakult át.

Ezzel párhuzamosan a sziget külpolitikai aktivitása jelentősen visszaesett, és ezután már alapvetően csak felségterületének szűk körzetére korlátozódott. Azokon a területeken, amelyek a senatus dekrétuma értelmében szabaddá váltak, továbbra sem stabilizálódott a helyzet.¹¹³

Rhodos politikai jelentősége minden igyekezete ellenére csak árnyéka régi önmagának. Ez a második krétai háborúban is megmutatkozott, ami a Kr. e. 150-es évek közepén (kb. Kr. e. 155–153 között) robbant ki, amikor a krétaiak – valószínűleg egy kalózkáció keretében – megtámadták a Rhodos érdekeltségébe tartozó Siphnos szigetét. E háború során a rhodosiak többször is vereséget szenvedtek.¹¹⁴

A krétai háború jelezte, hogy a rhodosi flotta hegemoniája véget ért az égei vizeken. Rhodos többé már nem volt képes a szabad görög városok védelmezőjeként fellépni, és a Szigetlakók Szövetségében is elvesztette vezető szerepét.¹¹⁵

Ettől kezdve egyre kevesebbet hallunk a rhodosi történelemről, politikai eseményekről szinte semmit nem mondanak a források. Egy rhodosi hajóhad Kr. e. 147-ben csatlakozott az ifjabb Scipio flottájához, amely részt vett a harmadik pun háborúban. A sors iróniája, hogy így a rhodosiaknak jutott a hálátlan feladat, hogy részt vegyenek a sziget egyik legfőbb kereskedelmi partnerének megsemmisítésében. A Karthagóval való kereskedelem, mely 180 után komoly lendületet vett, ezután értelemszerűen megszűnt.

A rómaiak később megbánták, hogy Rhodost ilyen nagymértékben meggyengítették. A sziget többé nem volt elég erős ahhoz, hogy továbbra is sikeresen működtesse a tengeri rendőrséget a Földközi-tenger keleti részén. Bár a kilikiai kalózkodás folyamatosan fenyegette az égei vizeket, a szigetállam már nem volt képes szembeszállni velük.¹¹⁶ A nép, amely egykor önként megtisztította a tengereket a kalózhajóktól, most kénytelen volt Rómánál oltalmat keresni, követeik annak „politikai levélhordóiként” működtek. Kr. e. 100-ban Delphoiban kalóztörvényt is kiadtak, amelyet azért alkottak meg, mert egyre gyakoribbá váltak Keleten a kalóztámadások. Ennek megfogalmazásában a rhodosiak is közreműködtek.¹¹⁷

Mindazonáltal – mint már korábban is említettük – Rhodos jelentős kultúrközponttá fejlődött. Kr. e. 140/139 körül Scipio Aemilianus egy nagy ellenőrző körút keretében meg-

látogatta a szigetet, melynek során vele tartott a filozófus Panaitios is. A sziget ekkoriban egyike volt azoknak a nagy képzési központoknak, amelyeknek a meglátogatása egy művelt római számára igencsak illendő volt. Rhodos hírneve kultúrközpontként jelentősen megnőtt, amióta Panaitios tanítványa, az apameiai Poseidonios is ott tanított. Ez a filozófiai iskola a Kr. e. II. század végén és az egész I. század folyamán kiváló római polgárok egész sorát vonzotta.¹¹⁸ Q. Mucius Scaevola augur és M. Antonius, a szónok, a leghíresebb rómaiak közé tartoztak, akik a II. század vége körül felkeresték a szigetet. Egy bő évszázaddal később, Augustus korában a sziget már csupán egy „kedvelt” száműzetési hely volt.

Jól látszik tehát, hogy Rhodos a római szövetségi rendszerbe való belépését követően milyen profilváltáson ment keresztül. Kereskedelmi központból fokozatosan kultúrközponttá alakult. Róma hatalma és befolyása szempontjából a szigetállam immár sokkal kevésbé volt terhes. Bármilyen koncepció húzódott is meg Rhodos háttérbe szorítása mögött, annyi bizonyos, hogy sikeres volt.

Rómát nem sérthette, hogy a sziget semleges kívánt maradni a harmadik makedón háborúban, hiszen Rhodos számára a konfliktus nem jelentett előnyt, sőt inkább negatív következményekkel járt. A háborús viszonyok közepette ugyanis a kereskedelem visszaesett, így a sziget gazdasága veszélybe került. Rhodos gondosan ügyelt arra, hogy még véletlenül se tegyen semmi olyat, amit Róma ellen irányuló cselekedetként lehet értékelni. Eppen ezért a szigetállam nem is nyújtott semmilyen kézzelfogható segítséget Perseusnak. Célja ugyanis megegyezett a legtöbb görög államéval: megőrizni saját autonómiáját és megakadályozni egy olyan helyzetet, amelyben egyetlen hatalom uralja az egész Mediterráneumot. Mivel a semlegességet Rómában eddig nem ítélték bűnnek, a kérdés továbbra is nyitva marad. A közvetítési kísérlet önmagában nem olyan cselekedet, ami büntetésre adna okot. Bár a mediáció egy olyan háborúban, amelyről azt remélték, hogy megnyerik, árulásnak tűnhet a rómaiak szemszögéből, de ez nem lehet ok a megtorlásra. A római lépéseket minden bizonnyal kereskedelmi érdek is motiválta, hiszen a birodalom ekkor kapcsolódott be a Földközi-tenger keleti medencéjének kereskedelmébe.

A római külpolitikának elsődleges mozgatórugója alapvetően az volt, hogy a hellenisztikus kelet veszélyesnek tűnő államait kiiktassa. Ezen államok sorába tartozott Rhodos és Pergamon is. Rhodos az elszenvedett megaláztatások után nem lehetett veszélyes többé Róma számára. A senatus a 164-ben megkötött szövetséggel a szigetet végleg önállósága feladására kényszerítette.

Hangsúlyoznunk kell, hogy nem Rhodos volt az egyetlen állam, amely így végezte, az azonban felettébb elgondolkodtató, hogy miért csak Rhodost érintette a birodalom bosszúja? A harmadik makedón háborúban ugyanis több állam is felajánlotta szolgálatait a mielőbbi béke érdekében. Mint már utaltunk rá, Egyiptom is küldött követeket Rómába, azzal a céllal, hogy szót emeljenek a békéért. Őket azonban egy senator bizalmas tanácsa eltérítette szándékuktól, és bár a rómaiak ettől függetlenül tudtak arról, hogy ők sem akarják a háború folytatását, semmiféle retorziót nem alkalmaztak velük szemben. Ugyanebben az időben Prusias bithyniai király is hasonló céllal kereste fel a Tiberis parti várost, aki a rokona, Perseus érdekében kért békét.

Tanulságos lehet nyomon követni, hogyan alakult ezen államok későbbi sorsa. A meglepő ugyanis az, hogy közvetítési kísérletüket nem követték olyan büntetések Róma részéről, mint Rhodos esetében. Az egyiptomiak érdekeit a rómaiak védelmükbe vették, hiszen nem sokkal azután, hogy Rómában jártak, felszólították Antiochost, hogy vonuljon ki Koilé-Szíriából.

Prusiast pedig, aki mindezek tetejébe még Perseus rokona is volt, nem bélyegezték Róma ellenségének, bár ő is felajánlotta közreműködését a béke megteremtésében. Hozzáteszem, Prusias ugyan segítséget nyújtott Rómának, ám mindössze öt hajót bocsátott rendelkezésükre. Ez tehát körülbelül a rhodosiakéval legalább azonos szintű, ha nem csekélyebb támogatást jelentett. A bithyniai királyt Róma ennek ellenére legközelebbi látogatásán megbecsüléssel és tisztelettel fogadta. Egyik esetben sincs tehát nyoma ellenséges érzelmeknek Róma részéről. Mivel semmiféle nyomós érv nem szólt a sziget elleni retorziók mellett, egyedül arra következtethetünk, hogy Róma egész egyszerűen elhatározta, minden olyan hatalmat kikapcsol, amely esetlegesen veszélyt jelenthet rá nézve, ezért a hellenisztikus kelet jelentősebb államait módszeresen ellehetetlenítette, köztük szövetségesét, Pergamont is. Eumenést is azzal vádolták meg, hogy Perseusszal szövetkezett és ezért megbüntették. Neki csupán azért kellett bűnhődnie, mert túlságosan megnőtt a befolyása.

Egy biztos: a római tettek mögött tudatos, jól átgondolt politika húzódott meg. A sziget pedig ennek a politikának lett az áldozata. Mivel Rhodos esete szépen illeszkedik egy sorozatba, melynek során Róma régi nagy kereskedelmi központokat semmisített meg, úgy gondolom, hogy itt is elsősorban gazdasági érdekek motiválhatták a birodalmat. A római bosszú egyébként érthető módon meglepte a sziget lakóit, mivel Róma sokáig nem adott hitelt a hűtlenségükről keringő rágalmaknak.

Összességében tehát, jelen dolgozat fejtegetései alapján arra jutottam, hogy morális érvekkel egyszerűen lehetetlen aláámasztani a birodalom büntetését. Az árulás vádjával való érvelés teljesen nyilvánvalóan önös gazdasági érdekeket leplez. Róma ugyanis megtehetette volna, hogy a szövetségekötés után elősegíti a rhodosi gazdaság rehabilitációját, azonban nem így tett. Arra kényszerítette a szigetállamot, hogy kereskedelmi központból egy Róma hatalmi politikáját a legcsekélyebb mértékben sem veszélyeztető kulturális központtá alakuljon át.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- GELLIUS, A.: Attikai éjszakák. I. (Ford.: Barcza József, Soós József) In: *Görög és latin remekírók*. Budapest, 1905, Franklin Társulat.
- LIVIVS: *A római nép története a város alapításától*. I–IV. (Ford.: Muraközy Gyula) Budapest, 1982, Európa Könyvkiadó.
- POLÜBIOSZ történeti könyvei I–II. (Ford.: Muraközy Gyula, Forisek Péter, Kató Péter, Sipos Flórián, Patay-Horváth András) Máriabesnyő – Gödöllő, 2002, Attraktor.
- STRABÓN: *Geógraphika*. (Ford.: Dr. Földy József) Budapest, 1977, Gondolat.
- DEININGER, JÜRGEN: *Der politische Widerstand gegen Rom in Griechenland 217-86 v. Chr.* Berlin, 1971, Walter de Gruyter.
- HAVAS LÁSZLÓ (szerk.): *Bevezetés az ókortudományba* III. Debrecen, 1999, Agatha VI.
- KERTÉSZ ISTVÁN: *Hellénisztikus történelem*. Budapest, 2000, MTA Történettudományi Intézete.
- LARSEN, JAKOB AALL OTTESEN: *Greek federal states. Their Institutions and History*. Oxford, 1968.
- MARTINO, FRANCESCO DE: *Wirtschaftsgeschichte des Alten Rom*. München, 1985.
- SCHMITT, HATTO H.: *Rom und Rhodos. Geschichte ihrer politischen Beziehungen seit der ersten Berührung bis zum Aufgehen des Inselstaates im römischen Weltreich*. Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte. 40. Heft. München, 1957.
- WIEMER, HANS-ULRICH: *Krieg, Handel und Piraterie. Untersuchungen zur Geschichte des hellenistischen Rhodos*. Klio. Beiträge zur Alten Geschichte. Beihefte. Neue Folge Band 6. Berlin, 2002, Akademie-Verlag.

- BRISCOE, JOHN: Eastern policy and senatorial politics 168–146 B.C. *Historia* 18. 1969.
- GRUEN, ERICH STEPHEN: Rome and Rhodes in the Second Century B.C.: A Historiographical Inquiry. *The Classical Quarterly*. XXV. Oxford, 1975. 58–81.
- The Cambridge Ancient History*. VIII.: Rome and the Mediterranean to 133 B.C. Second edition. 1989. Vonatkozó részek. (HABICHT, CHRISTIAN: The Seleucids and their rivals. In: *The Cambridge Ancient History*. VIII.: Rome and the Mediterranean to 133 B.C. Second edition. 1989. 324–387.)
- HENRY A. ORMEROD: *Piracy in the Ancient World*. An Essay in Mediterranean History. Liverpool, 1924.
- PECZ VILMOS (szerk.): *Ókori Lexikon*. II/1. Budapest, 1985.

JEGYZETEK

- ¹ A római imperializmus kérdéséhez lásd: Havas lászló (szerk.): Bevezetés az ókortudományba. III. Debrecen, 1999, Agatha VI. (a továbbiakban: Havas 1999.) 87–90
- ² Habicht, Christian: The Seleucids and their rivals. In: *The Cambridge Ancient History*. VIII.: Rome and the Mediterranean to 133 B.C. Second edition. 1989. ² (a továbbiakban: Habicht 1989.) 382.
- ³ Martino, Francesco De: *Wirtschaftsgeschichte des Alten Rom*. München, 1985. (a továbbiakban: Martino 1985.) 234.
- ⁴ Habicht 1989, 383.
- ⁵ Habicht 1989, 383.
- ⁶ Habicht 1989, 386.
- ⁷ Kertész István: *Hellénisztikus történelem*. Budapest, 2000, MTA Történettudományi Intézete. 161.
- ⁸ Strabón: *Geographika*. (Ford.: dr. Földy József) Budapest, 1977, Gondolat. (a továbbiakban: Strabón) XIII 2, 11. C 655. Schmitt, Hatto H.: *Rom und Rhodos. Geschichte ihrer politischen Beziehungen seit der ersten Berührung bis zum Aufgehen des Inselstaates im römischen Weltreich*. Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte. 40. Heft. München, 1957. (a továbbiakban: Schmitt 1957.) 33.
- ⁹ Martino 1985, 231–232.
- ¹⁰ Wiemer, Hans-Ulrich: *Krieg, Handel und Piraterie. Untersuchungen zur Geschichte des hellenistischen Rhodos*. Klio. Beiträge zur Alten Geschichte. Beihefte. Neue Folge Band 6. Berlin, 2002, Akademie-Verlag. (a továbbiakban: Wiemer 2002.) 28–29.
- ¹¹ Martino 1985, 231.; Wiemer 2002, 140.
- ¹² Strabón XIV 5, 2. C 669. A kalózkodáshoz bővebben lásd: Henry A. Ormerod: *Piracy in the Ancient World*. An Essay in Mediterranean History. Liverpool, 1924. (a továbbiakban: Ormerod 1924.)
- ¹³ ἐδέιοι οὗι ἰσόεῦδῶι = Szigetlakók Szövetsége (saját ford.). A Kykládok szigetei közötti szövetség, amely Rhodos protektorátusa alatt állt.
- ¹⁴ Wiemer 2002, 141–142.
- ¹⁵ Wiemer 2002, 271.
- ¹⁶ Wiemer 2002, 273.
- ¹⁷ Wiemer 2002, 276.
- ¹⁸ Schmitt 1957, 32.
- ¹⁹ Schmitt 1957, 18.
- ²⁰ Schmitt 1957, 52.
- ²¹ Az „amicus” (amicus, î m.) latin szó, jelentése „barát”.
- ²² A „socius”(socius, î m.) latin szó, jelentése „szövetséges”.

- ²³ Schmitt 1957, 67–68.
²⁴ Polybios V 89, 8.; uo. XXI 43, 16.; Livius XXXVIII 38, 11.
²⁵ Polybios XXI 43, 4.
²⁶ Habicht 1989, 335.
²⁷ Schmitt 1957, 130.
²⁸ A szerződés szövegét lásd: Polybios XXI 43.
²⁹ A szigetekben növekvő rhodosi befolyást látványosan szemlélteti, hogy a ténosi pénzérméken megjelent Rhodos rózsája. Schmitt 1957, 129.
³⁰ Schmitt 1957, 131.
³¹ Schmitt 1957, 129–130.; Gruen 1975, 65.
³² Schmitt 1957, 132.
³³ Polybios XXV 4, 3–4.; Livius XLI 6, 8–10.
³⁴ Polybios XXV 4, 5.; Livius XLI 6, 11–12. A senatusi üzenet problémaköréhez további adalékokat nyújt: J. A. O. Larsen: *Greek Federal States*. Oxford, 1968. 246–247.
³⁵ Polybios XXV 4, 6. Ehhez lásd még: Schmitt 1957, 136.
³⁶ Polybios XXV 5, 1–3.
³⁷ Polybios XXV 5, 3–5.
³⁸ Polybios XXV 5, 4.
³⁹ Livius XLI 25, 8.
⁴⁰ Polybios XXV 4, 8.
⁴¹ Jürgen Deininger szerint Kr. e. 172 novemberében jelentek meg Perseus követei Rhodoson.

Deininger, Jürgen: *Der politische Widerstand gegen Rom in Griechenland 217–86 v. Chr.* Berlin, 1971, Walter de Gruyter. (a továbbiakban: Deininger 1970.) 185.

- ⁴² Polybios XXVII 4, 3.
⁴³ Livius XLII 46, 3.
⁴⁴ Polybios XXVII 4, 3–10.; Livius XLII 46, 1–6.; Schmitt 1957, 141.; Gruen 1975, 69.; Deininger 1970, 185–186.
⁴⁵ Deininger 1970, 186.
⁴⁶ Polybios XXVII 3, 5. A történethez lásd még: Schmitt 1957, 140.; Gruen 1975, 68–69.; Deininger 1970, 186.
⁴⁷ Livius XLII 26, 7.
⁴⁸ Gruen 1975, 69.
⁴⁹ Polybios XXVII 6.
⁵⁰ Deininger 1970, 187.
⁵¹ Polybios röviden jellemzi Deinónt és Polyaratost. Igen negatív jelzőkkel illeti őket: Polyaratost hencegőként írja le, aki a dicsőséget hajhássza és vagyonát adósság terheli. Deinónt pedig pénzsóvárnak és vakmerőnek ábrázolja, aki mindig az uralkodóktól várta meggazdagodását. Polybios XXVII 7, 12.
⁵² Polybios XXVII 7, 14.; Livius XLII 56, 7. Gruen szerint 6 quadrirēmes (quadrirēmis, is, f.: négyvezősoros hajó), Deininger szerint 6 triérēs (trieris, is, f.: három evezősoros hajó) hagyta el Rhodos kikötőjét. Polybios leírását vettem ez esetben alapul, aki négyvezősoros hajókról ír, de Liviusnál is ez szerepel.
⁵³ Érdekesképpén megjegyzendő, hogy mind a Chalkisra, mind pedig a Tenedosra induló hajók kapitányát egyaránt Timagorasnak hívták. Tehát itt két azonos nevű „hajóskapitányról” van szó.
⁵⁴ Gruen 1975, 69–70.; Schmitt 1957, 142.
⁵⁵ Polybios XXVII 14, 1–3.
⁵⁶ Caius Marcius Figulus a római hajóhad parancsnoka.
⁵⁷ Polybios XXVIII 16.

- ⁵⁸ Deininger 1970, 188.
- ⁵⁹ Agépolis másik neve Hagépolis.
- ⁶⁰ Polybios XXVIII 16.; Ehhez lásd még: Schmitt 1957, 143–144.; Deininger 1970, 188–189.; Gruen 1975, 71.
- ⁶¹ Polybios XXVIII 2, 5-6.; uo. XXVIII 16, 9.
- ⁶² Polybios XXVIII 2, 2-4.; uo. XXVIII 16, 1.; uo. XXVIII 16, 5.
- ⁶³ Schmitt 1957, 144–145.; Gruen 1975, 71.
- ⁶⁴ Polybios XXVIII 2, 2–5.
- ⁶⁵ Polybios XXVIII 16, 6.; uo. XXVIII 17, 2–6.: „Hagepolisra mély benyomást tett a találkozás, Quintus Marcius pedig félrevonta őt, és azt mondta neki, hogy csodálja, miért nem próbálnak meg véget vetni a rhodosziak a most zajló háborúnak, hiszen ez leginkább nekik lenne a kötelességük.”
- ⁶⁶ Polybios XXVIII 17, 15.; uo. XXVIII 23, 1–5.
- ⁶⁷ Gruen 1975, 72–74.
- ⁶⁸ A ὁἀεῖβιδ'ἰοῖν (a görög ὁἀεῖβιῦ = „józan, ép eszű” jelentésű szóból származik) jelentése itt: „józan gondolkodásúak”.
- ⁶⁹ Polybios XXVIII 17, 12.: A ἐείϰδοᾶβ (er.: ἐεῖλῦ, gör.) görög szó jelentése „felforgatók”.
- ⁷⁰ Polybios XXVIII 17, 12.: A ἐᾶ-Ἰϰδοᾶε (er.: ἐᾶ-Ἰϰδοῦ, gör.) görög szó jelentése itt „lázító”.
- ⁷¹ Gruen 1975, 61.
- ⁷² Schmitt 1957, 146–147.
- ⁷³ Polybios XXIX 3, 7–9.; Livius XLIV 23, 4–6.
- ⁷⁴ Prytanis (előljáró): egyes görög államokban – így Rhodoson is – a legfőbb tisztségviselő(k) neve; „prytanis” címszó. Pecz Vilmos (szerk.): Ókori Lexikon. II/1. Budapest, 1985. 601.
- ⁷⁵ Polybios XXIX 10.
- ⁷⁶ Livius XLIV 35, 4–6.
- ⁷⁷ Schmitt 1957, 151.; Deininger 1970, 203.
- ⁷⁸ Livius XLV 10, 7-9. Lásd még: Schmitt 1957, 151–152.; Gruen 1975, 77.; Deininger 1970, 213.
- ⁷⁹ Polybios XXX 7, 10–8, 4.
- ⁸⁰ Polybios XXX 9. A történehez lásd még: Deininger 1970, 204–206.; Schmitt 1957, 152.
- ⁸¹ Schmitt 1957, 152.; Habicht 1989, 337.
- ⁸² Deininger 1970, 206.
- ⁸³ Polybios XXX 4, 1.
- ⁸⁴ Polybios XXX 4, 4.; Livius XLV 21, 1–2.
- ⁸⁵ Polybios XXX 4, 4–6.
- ⁸⁶ Livius XLV 25, 1–2.
- ⁸⁷ Gellius, A.: Attikai éjszakák. I. (Ford.: Barcza József, Soós József) In: Görög és latin remekírók. Budapest, 1905, Franklin Társulat. (a továbbiakban: Gellius) VI 3, 7. Catónak a rhodosiai érdekében mondott beszéde töredékekben Gellius Attikai éjszakák című művében maradt fenn. Tiro Tullius, Cicero szabadosa bírálta Cato beszédének szónoki stílusát. Gellius művében vizsgálta Tiro bírálatát, így maradhatott fenn a beszéd.
- ⁸⁸ Schmitt 1957, 153.
- ⁸⁹ Gellius VI 3, 2–6.
- ⁹⁰ Gellius VI 3, 16.
- ⁹¹ Schmitt 1957, 153.; Deininger 1970, 207.; Habicht 1989, 338.
- ⁹² Polybios XXX 4, 7.
- ⁹³ Polybios XXX 5, 11.; Livius XLV 25, 11.

- ⁹⁴ Schmitt 1957, 156.
⁹⁵ Polybios XXX 5, 12.
⁹⁶ Schmitt 1957, 157.
⁹⁷ Polybios XXX 20, 7.
⁹⁸ Polybios XXX 21, 3. Ehhez lásd még: Schmitt 1957, 158.; Deininger 1970, 207.; Habicht 1989, 337.
⁹⁹ Kaunost 200 talentumért vásárolták a rhodosiak Ptolemaios hadvezéreitől. Wiemer Kr. e. 197-ről tud. Wiemer 2002, 336.
¹⁰⁰ Stratonikeiát még Antiochos adta Rhodosnak hálája jeléül.
¹⁰¹ Polybios XXX 31, 7. Ehhez lásd még: Schmitt 1957, 158.
¹⁰² Strabón XIV 5, 2. C 668–669. Strabón azt írja, hogy Déloson rabszolgák tízezrei cseréltek gazdát egyetlen nap alatt, szerinte „ennek oka az volt, hogy a rómaiaknak, akik Karthagó és Korinthos elpusztítása után meggazdagodtak, sok rabszolgára volt szükségük.” A Déloson lebonyolódott kereskedelem méreteit szemléletesen fejezi ki az ekkortájt keletkezett szállóige, amit szintén Strabón őrzött meg számunkra:
 „Kereskedő, hajózz el, rakodj ki, minden el van adva.”
 Ez arra utal, hogy Déloson bármit gyorsan értékesíteni lehetett.
¹⁰³ John Briscoe szerint ez azt jelentette, hogy Rhodos vámbevételei 85%-kal csökkentek. Lásd: Briscoe, John: Eastern policy and senatorial politics 168–146 B.C. *Historia* 18. 1969. 57.
¹⁰⁴ Habicht 1989, 337.
¹⁰⁵ Kr. e. 164-től, a római-rhodosi szövetség megkötésétől kezdve a kereskedők egyre gyakrabban keresték fel Rhodost, amelynek oka a két fél kibékülése volt. A kikötővárok pedig nem maradtak tartósan alacsony szinten: Kr. e. 161/160. évre Polybios gazdagnak mondja Rhodost: Polybios XXXI 31, 3. Wiemer nem tartja valószínűnek, hogy a gabonakereskedelem áttevődött volna Délosra. Szerinte Kr. e. 168 után is Rhodoson keresztül bonyolódott le az Égeikum térségének gabonakereskedelme. Wiemer 2002, 336–337.
¹⁰⁶ Habicht 1989, 338.; Schmitt 1957, 159–160.
¹⁰⁷ Polybios XXX 5, 1–6.; Livius XLV 25, 7–12.
¹⁰⁸ Polybios XXX 5, 7–9.; Livius 13–14. A fenti idézet Polybios művéből való: Polybios XXX 5, 7.
¹⁰⁹ ἐδ'εἰυὶ οὐί ἰσώεῦδῶι: Szigetlakók Szövetsége (saját ford.)
¹¹⁰ Schmitt 1957, 159.
¹¹¹ Polybios XXX 31, 20.; Lásd még ehhez: Schmitt 1957, 167–168.; Habicht 1989, 338.
¹¹² Schmitt 1957, 172–173.
¹¹³ Schmitt 1957, 175.
¹¹⁴ Polybios XXXIII 4.; uo. XXXIII 13, 2.; uo. XXXIII 17.
¹¹⁵ Strabón XIV 5, 2. C 669. A témához lásd még: Ormerod, 1924.
¹¹⁶ Schmitt 1957, 178.
¹¹⁷ Schmitt 1957, 180–181.
¹¹⁸ Habicht 1989, 381.